

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ГЕРМАНОВИЧ ІРИНА ПЕТРІВНА
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 338.45:620.9
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ І ВДОСКОНАЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ
УКРАЇНИ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

І. П. ГЕРМАНОВИЧ
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ДАНКЕВИЧ Євген Михайлович
(прізвище, ім'я, по батькові)

доктор економічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **ГЕРМАНОВИЧ Ірини Петрівни**
допущена до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від «_____» грудня 2022 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«_____» грудня 2022 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти _ **ГЕРМАНОВИЧ Ірина Петрівна** захистила
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за шкалою ECTS _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

Германович І. П. Перспективи розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України. – Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. Поліський національний університет, Житомир, 2022 р.

Кваліфікаційна робота присвячена вирішенню важливої та гострої проблеми розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України в умовах сучасних глобальних викликів, ключовим з яких є російська агресія. Обґрунтовано, що адміністративно-територіальна реформа є однією з найважливіших і успішних трансформацій і має бути завершена. Це одна з найсуттєвіших і найуспішніших реформ в Україні. Завдяки спільним зусиллям були затверджені перспективні плани для всіх областей, які тепер охоплюють 100% території, крім окупованого Криму. Це реформа так званого базового рівня, коли територія має бути охоплена сталими громадами. Громади мають бути сучасними та чуйними на потреби людей та ефективно використовувати наявні ресурси.

Доведено, що для успішного функціонування громад, необхідно переходити на наступний етап реформи – субрегіональний рівень, формування оптимізованих територій з метою їх подальшого розвитку та залучення інвестицій. Наразі необхідно затвердити новий проект районування областей, щоб органи влади працювали з максимальною ефективністю і не дублювали жодних функцій. Зараз на карті 490 районів, пропонується їх укрупнити і сформувати потрібну кількість районів. Нинішні регіони України утворилися ще за радянських часів у першій половині минулого століття і за низкою критеріїв не відповідають сучасним стандартам. Через це виникають значні диспропорції, що тягне за собою труднощі в управлінні.

Ключові слова: адміністративно-територіальна реформа, державна політика, децентралізація, європейський досвід.

SUMMARY

Hermanovych I. P. Prospects for the development and improvement of the administrative and territorial system of Ukraine. - Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 "Public management and administration". Polissia National University, Zhytomyr, 2022

The qualification work is dedicated to solving the important and acute problem of development and improvement of the administrative and territorial system of Ukraine in the conditions of modern global challenges, the key of which is Russian aggression. It is substantiated that the administrative-territorial reform is one of the most important and successful transformations and should be completed. This is one of the most significant and successful reforms in Ukraine. Thanks to joint efforts, long-term plans were approved for all regions, which now cover 100% of the territory, except for the occupied Crimea. This is a reform of the so-called basic level, when the territory should be covered by sustainable communities. Communities must be modern and responsive to people's needs and make efficient use of available resources.

It has been proven that for the successful functioning of communities, it is necessary to move to the next stage of the reform - the subregional level, the formation of optimized territories for the purpose of their further development and attraction of investments. Currently, it is necessary to approve a new regional zoning project so that authorities work with maximum efficiency and do not duplicate any functions. Now there are 490 districts on the map, it is proposed to consolidate them and form a triple number of districts. The current regions of Ukraine were formed during Soviet times in the first half of the last century and, according to a number of criteria, do not meet modern standards. Because of this, significant disproportions arise, which entails difficulties in management.

Keywords: administrative and territorial reform, state policy, decentralization, European experience.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ І ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ	9
1.1. Теоретичні основи розвитку адміністративно-територіального устрою	9
1.2. Інституційні передумови проведення адміністративно-територіальної реформи	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	17
2.1. Етапи проведення адміністративно-територіальної реформи	17
2.2. Проблеми здійснення адміністративно-територіальної реформи	21
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ	25
3.1. Завершення адміністративно-територіальної реформи	25
3.2. Апробація європейського досвіду проведення адміністративно-територіальної реформи	28
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	37

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Двадцятирічний досвід розвитку системи місцевого самоврядування в Україні показав їх неефективність через неспроможність територіальних громад забезпечити розвиток території для формування повноцінного життєвого середовища та забезпечення високої якості соціального обслуговування населення. Уповільнення або навіть призупинення розвитку місцевого самоврядування відбулося внаслідок роздробленості територіальних громад. Світовий досвід свідчить, що територіальні громади з населенням менше п'яти тисяч осіб є фінансово неспроможними забезпечити свій розвиток і не мають відповідної ресурсної бази.

З метою подолання цієї проблеми в Україні з 2014 року триває реформа системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також комплексні галузеві реформи, покликані стимулювати становлення інститутів прямої демократії, забезпечити координацію інтересів держави та територіальних громад, підвищити рівень життя громадян на основі децентралізації.

Ступінь розробленості проблеми. Враховуючи актуальність цієї проблематики, значна кількість науковців у своїх працях акцентують увагу на необхідності завершення адміністративно-територіальної реформи в Україні та формування спроможних громад: Гладій В. Реформування системи місцевого самоврядування [2]; Гомоляко О. В. Інституціональний фактор формування національної моделі публічної політики України [3]. Науковці також наголошують на необхідності вивчення наявного світового досвіду та адаптації його до вітчизняних реалій: Грובה В. Система місцевого самоврядування в Польщі: перспективи використання досвіду в Україні [4]; Данилишин Б. М., Пилипів В. В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України [5]; Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій [7]. У ряді наукових праць наголошується на важливості адміністративно-територіальної реформи для майбутнього України та майбутнього розвитку сільських територій:

Івашина Л. Роль об'єднаних територіальних громад у розвитку сільського зеленого туризму [12]; Іртищева І. О., Хвесик Ю. М., Стегней М. І. Децентралізація системи управління в забезпеченні сталого розвитку сільських територій [13]. Наразі для України важливим є впровадження сучасних практик публічного управління з метою підвищення ефективності використання наявних ресурсів: Мартиненко В. Нова парадигма публічного управління – об'єктивний імператив ХХІ століття (теоретико-методологічний аспект) [19]; Місцеве самоврядування в Україні: євроінтеграційний шлях [21]; Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації [22].

Децентралізація наразі визнана однією із кращих реформ в Україні, яка сприяла розвитку територій та залученню інвестицій, це обґрунтовується у ряді наукових публікацій. Реагуючи на необхідність інституційних змін за останні роки було прийнято ряд нормативно-правових документів, які окреслили основні орієнтири розвитку сільських територій: Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин [32]; Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України [36]; Про засади державної регіональної політики : Закон України [37]. Водночас ряд питань та підходів до розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України потребують подальшого вивчення.

Метою роботи є дослідження та узагальнення підходів щодо державної політики розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань: вивчити теоретично-методологічні основи формування політики розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України; проаналізувати державну політику у сфері вдосконалення адміністративно-територіального устрою; запропонувати напрями вдосконалення державної політики у сфері вдосконалення адміністративно-територіального устрою.

Предметом дослідження є методичні, теоретичні та практичні основи формування державної політики розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України.

Об'єкт дослідження – процес державної політики розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України.

Теоретичною і методологічною основою кваліфікаційної роботи є загальнонаукова методологія, що передбачає системний аналіз та міждисциплінарний науково-системний підхід до дослідження. Для вирішення поставлених завдань щодо дослідження державної політики розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України були використані емпіричні методи, методи порівняльного аналізу та узагальнень статистичних даних та тощо.

Перелік публікацій автора за темою дослідження:

1. Германович І. П. Проблеми здійснення адміністративно-територіальної реформи. Механізми управління розвитком територій: зб. наукових праць у 2 ч. Ч. 2. Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 40-42.

2. Германович І. П. Інституційні передумови проведення адміністративно-територіальної реформ. Студентські наукові читання-2022 : Матеріали студентської науково-практичної конференції, 15 грудня 2022 року. Житомир : Поліський національний університет, 2022. С. 105-108.

3. Германович І. П. Завершення адміністративно-територіальної реформи Без коріння саду не цвісти: зб. наукових праць. Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 71-73.

Практичне значення отриманих результатів кваліфікаційної роботи полягає в тому, що окремі висновки і узагальнення можуть бути використані для формування і коригування державної політики розвитку і вдосконалення адміністративно-територіального устрою України.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи основної частини та висновки до них, висновки та пропозиції, список використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 35 сторінках. Список використаних джерел включає 57 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ І ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

1.1. Теоретичні основи розвитку адміністративно-територіального устрою

Необхідність децентралізації державного управління стоїть на порядку денному в Україні з перших днів її незалежності. У вересні 1997 року Верховна Рада ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування, заявивши про свою відданість європейським стандартам управління. Відтоді різні українські уряди докладали зусиль для проведення необхідних реформ, але зазнавали невдачі з різних причини. Системні зміни були запроваджені одразу після зіткнень на Майдані та зміни влади на початку 2014 року. 1 квітня 2014 року Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [5].

Децентралізація означає делегування значних повноважень і бюджетів від державних органів до органів місцевого самоврядування. За словами одного з ідеологів децентралізації, директора з науки та розвитку Інституту громадянського суспільства Анатолія Ткачука, реформа децентралізації в Україні є унікальною та не копіює досвід інших країн. Вона складається з трьох компонентів: 1. Реформа територіальної організації влади. 2. Реформа місцевого самоврядування. 3. Реформування регіональної політики [12-14].

Головне завдання реформи – створити належні умови для розвитку громад та наблизити послуги до населення шляхом формування заможних громад, делегування більшості повноважень на базовий рівень, чіткого розподілу відповідальності між різними гілками влади, забезпечення належного ресурсного потенціалу місцевого самоврядування, що знайшло своє відображення у «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [24,34].

Питання адміністративно-територіального устрою та необхідності його удосконалення є дійсно актуальними, значна кількість науковців у своїх працях акцентують увагу на необхідності завершення адміністративно-територіальної реформи в Україні та формування спроможних громад: Бліщук К. М. Управління розвитком території: економічні аспекти [1]; Гладій В. Реформування системи місцевого самоврядування [2]; Гомоляко О. В. Інституціональний фактор формування національної моделі публічної політики України [3].

Науковці також наголошують на необхідності вивчення наявного світового досвіду та адаптації його до вітчизняних реалій: Грובה В. Система місцевого самоврядування в Польщі: перспективи використання досвіду в Україні [4]; Данилишин Б. М., Пилипів В. В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України [5]; Даудова Г., Бондар Г. Функціонування органів місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації [6]; Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій [7]; Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу [9]; Заяць Т. А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики [10]; Заяць Т.А., Краєвська Г.О. Економічна основа сільських поселень та перспективи її зміцнення [11]. Науковці наголошують, що важливим є не лише передача повноважень на рівень громад, але і надання їм доступу до наявних ресурсів.

У ряді наукових праць наголошується на важливості адміністративно-територіальної реформи для майбутнього України та майбутнього розвитку сільських територій: Івашина Л. Роль об'єднаних територіальних громад у розвитку сільських територій [12]; Іртищева І. О., Хвесик Ю. М., Стегней М. І. Децентралізація системи управління в забезпеченні сталого розвитку сільських територій [13]; Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за 2016-2018 роки [14]; Коркуна О.І., Коркуна І.І., Цільник О.Я. Нормативно-правове забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації [15]; Кочерга О.П. Формування нормативно-правових

засад реформи децентралізації в Україні: загальний огляд [16]; Куценко Т. Ф., Сіренко Я. С. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління [17]. Встановлено, що значна кількість новостворених громад не мають достатнього фінансування для власних потреб та відповідних видатків.

Наразі для України важливим є впровадження сучасних практик публічного управління з метою підвищення ефективності використання наявних ресурсів: Мартиненко В. Нова парадигма публічного правління – об’єктивний імператив XXI століття (теоретико-методологічний аспект) [19]; Місцеве самоврядування в Україні: євроінтеграційний шлях [21]; Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації [22]; Могілевський В. С. Роль децентралізації публічної влади в становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні [24]; Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [25]; Набатова Ю., Ус Т. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів [26]; Нижник Н. досліджував управлінську культуру в умовах децентралізації.

Децентралізація наразі визнана однією із кращих реформ в Україні, яка сприяла розвитку територій та залученню інвестицій, це обґрунтовується у ряді наукових публікацій: Нижник О. Теоретичні аспекти впливу децентралізації на розвиток держави та територіальних громад [28]; Петренко О. А. Особливості реалізації концепції децентралізації влади в Україні [29]; Писаренко Ж.А. Культурологічні засади державного управління [30]; Плотнікова М. досліджує становлення родових садиб як основа сільського розвитку в умовах децентралізації влади.

Реагуючи на необхідність інституційних змін за останні роки було прийнято ряд нормативно-правових документів, які окреслили основні орієнтири розвитку сільських територій: Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин [32]; Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного

об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів [33]; Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України [36]; Про засади державної регіональної політики : Закон України [37]; Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України [38]; Про співробітництво територіальних громад : Закон України [40]; Про схвалення Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Розпорядження Кабінету Міністрів України [41].

Науковці обґрунтовують, що адміністративно-територіальна реформа матиме позитивні результати за умови реалізації інших реформ, розпочатих у країні: Прушківський В. Г., Колесников В. І. Теоретичні підходи до визначення сільських територій [42]; Публічне адміністрування в Україні: навч. посібник [43]; Орлатий М. К., Величко А. Є. Підходи до формування ресурсного потенціалу сільських територій [45]; Романюк С. А. Децентралізація: теорія та практика застосування : монографія [46]; Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика [48]; Хомюк Н. Децентралізація як чинник диверсифікації розвитку сільських територій [50]; Хомюк Н. Л., Скрипчук П. М. Механізм та концептуальні напрями соціо-еколого економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад [51]. Водночас, враховуючи сучасні глобальні виклики, ключовим з яких стала російська агресія проти України, адміністративно-територіальна реформа призупинилася. Однак завершення реформи є необхідним чинником зміцнення країни та адаптації її до сучасних викликів.

1.2. Інституційні передумови проведення адміністративно-територіальної реформи

На першому етапі проведення адміністративно-територіальної реформи передбачалося:

- внесення необхідних змін до Конституції України;
- розробка законодавчої бази щодо об'єднання громад;
- запровадження нового адміністративно-територіального устрою;
- надання фінансової підтримки новоутвореним територіальним одиницям;
- чітке визначення їхніх власних та делегованих повноважень;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для здійснення цих повноважень [7,12].

Другий етап був спрямований на узгодження стандартів надання послуг, реорганізацію органів місцевого самоврядування на новій територіальній основі та проведення виборів. У результаті реформи децентралізації має відбутися раціоналізація адміністративно-територіального устрою України на основі трьох рівнів місцевого самоврядування: області, району та громади, що складається з об'єднаних кількох населених пунктів. Необхідно чітко розподілити повноваження між цими трьома рівнями на основі принципу субсидіарності.

Громади будуть відповідати за початкову та середню освіту, первинну медичну допомогу, житлово-комунальне господарство, будівництво, місцеві дороги та інфраструктуру. Виконавчі повноваження передадуть від обласних адміністрацій до виконавчих комітетів місцевих рад, а префекти замічатимуть голів облдержадміністрацій відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування. З самого початку реформа не була реалізована у заплановані терміни. Перша спроба внести зміни до Конституції України до кінця 2014 року була невдалою. Верховна Рада не змогла розглянути президентський законопроект перед осінніми виборами і його зняли з розгляду. Законопроект про добровільне об'єднання громад був ухвалений у першому читанні влітку 2014 року, але підписаний лише у лютому 2015 року. Закон «Про засади державної регіональної політики», який заклав нові основи регіональної політики держави, також було прийнято в лютому 2015 р.

Першими змінами в законодавстві України стали зміни, внесені новообраною Верховною Радою наприкінці грудня 2014 р. до Бюджетного та Податкового кодексів. Ці зміни зміцнили фінансову основу органів місцевого самоврядування та забезпечили стимули для їх об'єднання. Територіальним громадам надавалося право встановлювати власні податки, встановлювати власні ставки та витратити доходи від окремих податків. Крім того, створено Державний фонд регіонального розвитку, а об'єднаним територіальним громадам надано фінансову автономію. Це означає, що вони більше не залежали від місцевих адміністрацій щодо своїх бюджетів і отримували субвенції безпосередньо з державного бюджету.

Відповідно до закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад», об'єднання територіальних громад мало відбутися до місцевих виборів 2015 року. Територіальні громади мали об'єднуватися добровільно, але на основі стратегій регіонального розвитку, розроблених облдержадміністраціями та затверджених обласними радами та Кабінетом Міністрів України. Проте деякі регіони так і не розробили стратегії розвитку [12].

Ще одна складність полягала в тому, що друга спроба внести зміни до Конституції перед місцевими виборами провалилася з політичних причин. Обласні ради заблокували вибори в деяких новостворених громадах через надмірну політизацію процесу.

У результаті внесення змін до Конституції було відкладено на невизначений термін. Попри несформування виконавчих органів місцевих рад чи інституту префектів, як це було передбачено конституційною реформою, реформа органів місцевого самоврядування та укрупнення територіальних громад тривала. Проблему надмірної політизації об'єднання громад та виборів їх органів влади вирішено шляхом внесення змін до законодавства.

Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації перших виборів до місцевих рад та виборів сільських, селищних, міських голів» був прийнятий Верховною Радою 4 вересня 2015 року та підписаний того ж дня

Президентом. Кабінет міністрів отримав повноваження щодо об'єднання громад, а повноваження щодо призначення виборів у новоутворених територіальних одиницях передано Центральній виборчій комісії [1,8].

Станом на травень 2015 року мали бути внесені зміни до 150 законів. Загалом 25 жовтня 2015 року, у день місцевих виборів, 159 новоутворених громад вперше в історії України обрали свої нові ради. За перші вісім місяців 2016 року вибори відбулися ще у 25 громадах. 7 жовтня 2016 року Центральна виборча комісія призначила перші вибори депутатів і голів місцевих рад у 143 територіальних громадах на 18 грудня. Раніше перші вибори були призначені на 11 грудня в 41 новоутвореній територіальній одиниці.

Об'єднання відкрило можливість використовувати кошти з Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР). Відповідно до закону обсяг коштів ДФРР становить 1% запланованих доходів державного бюджету. Як зазначено на його веб-сайті, «ДФРР закладе основу для фінансування проектів регіонального розвитку на конкурсних засадах і відповідно до стратегій регіонального розвитку та планів дій щодо їх реалізації» [14,18].

Протягом 2015–2018 років в Україні було проведено значну роботу з реалізації реформи місцевого самоврядування та місцевої організації влади (відомої широкому загалу як реформа децентралізації). Зокрема її перший етап, який передбачав добровільне створення об'єднаних територіальних громад, був визнаний успішним українськими політиками, органами самоврядування, мешканцями ОТГ та експертами Ради Європи.

Тим не менш, у першій половині 2019 року за підсумками виборчого року виникли та посилилися тривожні тенденції: енергія добровільного формування ОТГ вичерпалась, обласні ради почали переводити питання розгляду проектів перспективних планів формування уповноважених громади в політичні дискусії, значна частина коштів Державного фонду регіонального розвитку була спрямована за межі логіки стратегічного планування. Практично зупинено роботу над розробкою законопроектів для завершення зазначених реформ.

Вибори нового складу Верховної Ради України призвели до формування

однопартійної більшості, і як наслідок – нового однопартійного уряду 29 серпня 2019 року. Стан справ у сфері реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на 2019 мав такий вигляд: 1) Уряд затвердив 23 перспективні плани, які передбачають утворення 1356 ОТГ, що об'єднують 9702 територіальні громади; 2) українці незмінно високо підтримують децентралізацію – понад 60%; 3) в Україні існує кілька великих міжнародних програм технічної допомоги для підтримки децентралізації, у яких задіяно сотні консультантів, які допомагають у проведенні реформ та навчають чиновників місцевого самоврядування працювати в нових умовах; 4) у результаті фіскальної реформи місцеві громади отримали достатньо коштів для реалізації місцевої політики; 5) до реформи приєдналися нові політики (насамперед народні депутати України) та нові керівники новоутворених міністерств та облдержадміністрацій, які недостатньо знайомі з логікою, завданнями та інструментами реформи, але вже почали активно вникати у цей процес. Утворена система адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня представлена на рисунку 1.1.

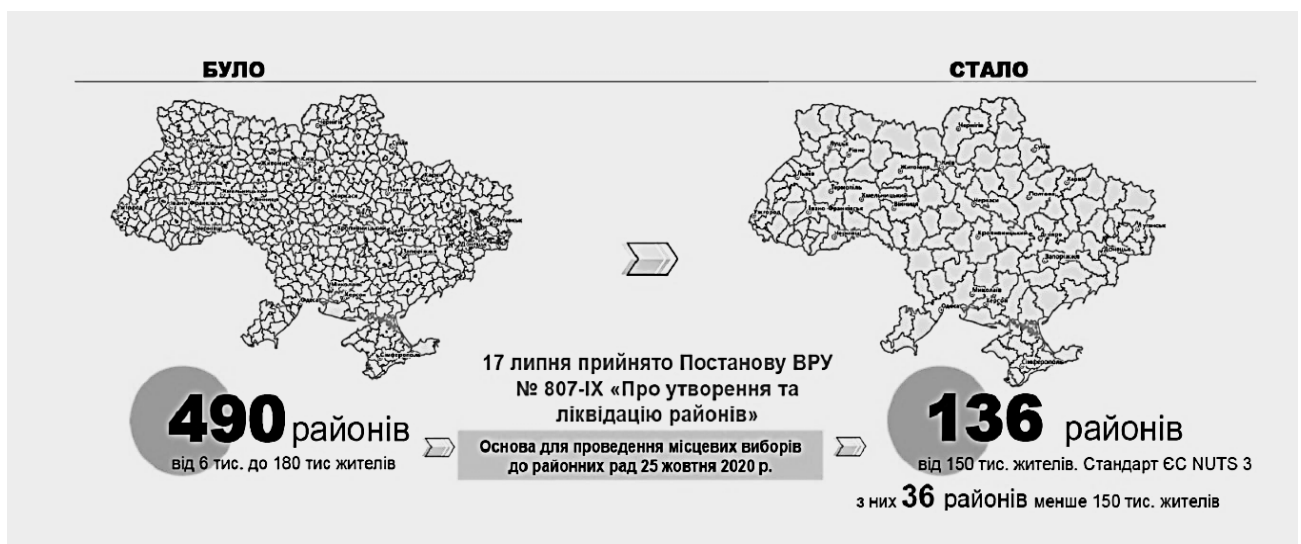

Рис. 1.1. Нова система адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня

Розробка та реалізація децентралізації та державної регіональної політики продовжувалася у наступні роки.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

2.1. Етапи проведення адміністративно-територіальної реформи

Відповідно до Конституції України місцеве самоврядування – це право громади, жителів села або жителів кількох сіл, селища, міста, які добровільно об'єдналися в сільську громаду, вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законодавства України.

Проведення реформи місцевого самоврядування потребує не лише зміни процедури виборів, а й децентралізації бюджету та зміцнення місцевих громад. Успішне реформування вимагає розробки механізму, який би дозволив побудувати ефективну та взаємовигідну співпрацю між регіонами та центром.

Місцеве самоврядування зводиться до виборів до окремих рад різного рівня, але ці владні структури, як правило, не мають власних коштів. Більше того, області та райони повинні щорічно обговорювати свій бюджет з урядом у Києві. Органи місцевого самоврядування найнижчого рівня мають домовлятися з районною владою. Крім того, органи місцевого самоврядування часто не мають власної комунальної власності, а можуть лише користуватися нею. Якщо вони хочуть продати майно або змінити його призначення, то це виявляється неможливим, оскільки це майно їм не належить. Експерти пропонували відновити належне місцеве самоврядування на регіональному та субрегіональному рівнях, створити органи виконавчої влади в обласних та районних радах, обмеживши повноваження у сфері соціально-економічного та культурного розвитку територій. Проте законодавці не підтримали ці пропозиції та вважали, що Україні слід запозичити досвід Франції, де місцеве самоврядування є формальним, а на чолі кожного округу стоїть префект. Префекта призначає Президент за поданням Уряду. Основною функцією префекта є контроль за роботою органів місцевого самоврядування.

В Україні більший атомізм органів місцевого самоврядування. На первинному рівні, тобто на рівні громад, існує 12 тисяч рад, тоді як, наприклад, у Польщі є 2,5 тисячі гмін. У результаті деякі з цих 12 тисяч громад налічують кілька сотень людей. Деякі з цих громад є колишніми колгоспами та радгоспами, де проживає невелика кількість людей, але які на даний момент сформували власні органи самоврядування. Ці ради не можуть виконувати публічні функції, які де-факто виконує адміністрація.

Спроможні територіальні громади створюються добровільними об'єднаннями малих територіальних громад сіл, селищ і міст. Верховна Рада прийняла Закон від 03.05.2015 № 0915 «Про добровільне об'єднання громад» (зі змінами, внесеними згідно із Законами України від 09.04.2015 № 676-VIII, 26.11.2015 № 835-VIII, 25 грудня 2015 року № 925 -VIII). Законом передбачено таку послідовність його реалізації: затвердження методики формування територіальних громад, Перспективного плану формування території громад області та формування органів місцевого самоврядування територіальних громад.

Ми можемо запропонувати вирішення цієї проблеми, спираючись на досвід Польщі. У цій країні, згідно з Європейською хартією місцевих і регіональних влад, кожна структура (гміна, повіт, воєводство) наділена своїми повноваженнями. Закони про самоврядування окреслюють повноваження в загальних рисах. Проте детальний розподіл функцій самоврядування передбачено законами про повноваження, де кожен галузевий закон визначає, який рівень влади має здійснювати ці повноваження. Проводячи реформу місцевого самоврядування, необхідно переглянути всі галузеві закони, а також кожную статтю про повноваження органів влади, щоб забезпечити повний законодавчий поділ влади.

В Україні намагалися максимально використати наявний європейський досвід адміністративно-територіальної реформи, впровадити кращі практики. Етапи проведення адміністративно-територіальної реформи відображені на рисунку 2.1.

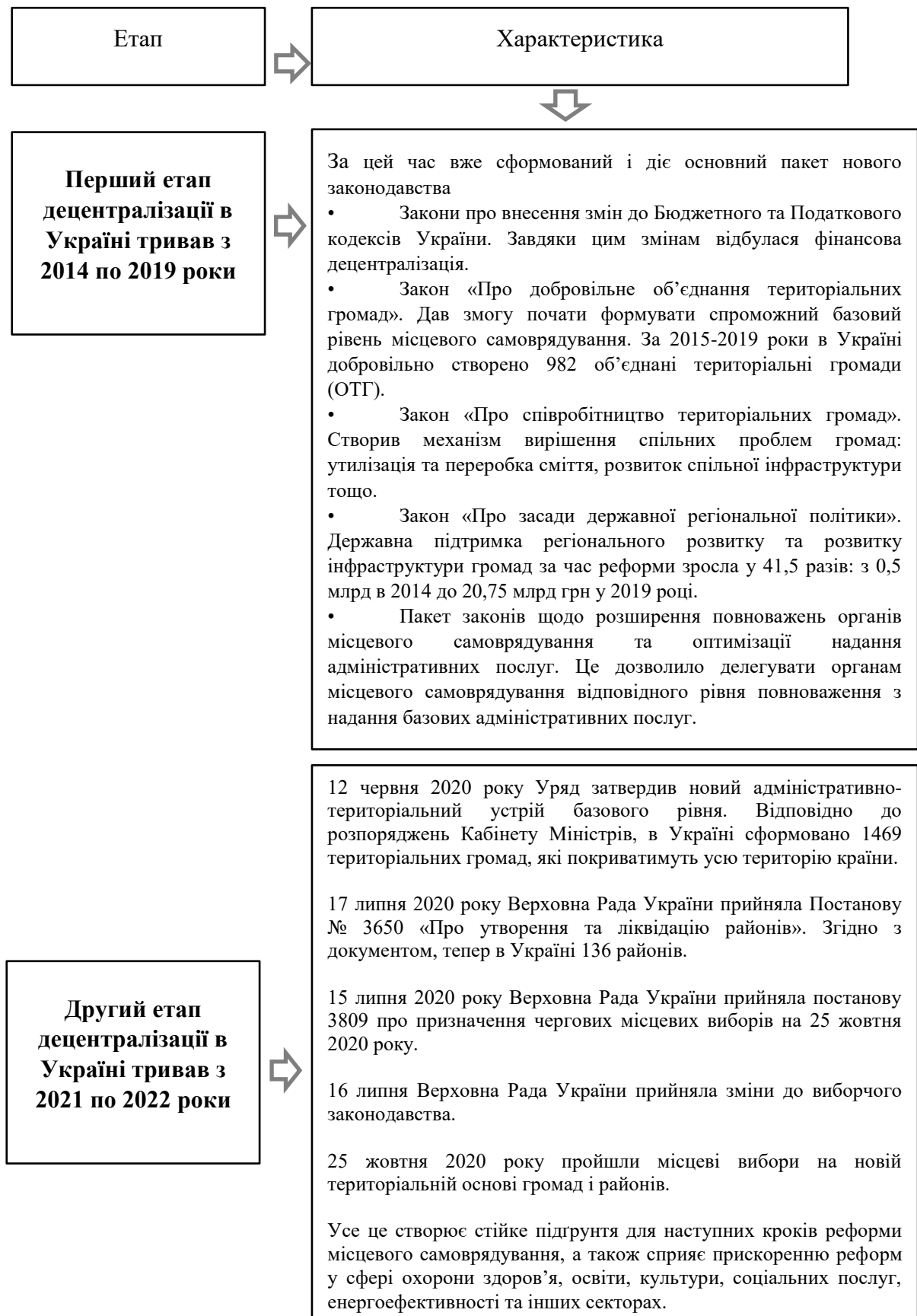

Рис. 2.1. Етапи проведення адміністративно-територіальної реформи

Джерело: побудовано за даними [8,52].

Для продовження адміністративно-територіальної реформи передбачається прийняти ще ряду важливих законів: - Про засади адміністративно-територіального устрою України. - Про службу в органах місцевого самоврядування (нова редакція). - Оновлення законів про місцеве самоврядування, про місцеві державні адміністрації тощо [52].

Реформування субрегіонального рівня в Україні передбачає не лише їх укрупнення, а й зміну системи повноважень на основі ефективності їх розподілу та субсидіарності. В умовах співпраці та спільних консультацій представників у різних рівнях управління визначено перелік повноважень, які рекомендовано передати на районний рівень. До таких повноважень належать:

- управління та утримання об'єктів загального користування культури, фізичного виховання, туризму, пам'яток архітектури обласного значення;
- управління іншою спільною комунальною власністю та підприємствами комунальної власності територіальних громад району;
- утримання загальноосвітніх шкіл-інтернатів, спеціалізованих шкіл;
- надання окремих спеціалізованих медичних послуг;
- затвердження тарифів у сфері охорони здоров'я відповідно до методики розрахунку таких тарифів;
- завідування трудовими архівами та будинками соціальної допомоги;
- будівництво доріг та утримання транспортної інфраструктури районного значення;
- створення підрозділів для ліквідації наслідків стихійного лиха та надзвичайних ситуацій;
- охорона навколишнього середовища, сприяння розвитку рекреаційного потенціалу району;
- сприяння соціально-економічному розвитку району, в тому числі шляхом залучення інвестицій, грантів, міжнародної технічної допомоги [8].

Наразі дискусійним залишається питання закріплення повноважень з управління вторинною медициною та дорожнім господарством на районному рівні.

2.2. Проблеми здійснення адміністративно-територіальної реформи

Реформа децентралізації залишається одним із пріоритетів українського уряду. Водночас низка потенційних викликів і ризиків у сфері соціальної та культурної політики, ефективного врядування та розвитку ефективного політичного плюралізму у громадах, ймовірно, вплине на впровадження реформи децентралізації. У процесі дослідження виокремлено певні проблеми здійснення адміністративно-територіальної реформи:

- Посилення соціально-економічного дисбалансу. Ризики соціально-економічної диференціації та зростання соціально-економічного дисбалансу між добре забезпеченими та економічно вразливими громадами, а також проблеми в системі державного управління та у відносинах між центром і регіонами може виникнути під час реформи децентралізації.

- Обмежений контроль та нагляд за виборами. Відсутність ефективного контролю та нагляду за виборами в об'єднаних громадах з боку НУО та Центральної виборчої комісії може призвести до локальних політичних конфліктів та зміцнення політичних монополій. Деякі експерти вказували на потенційні ризики криміналізації виборчого процесу в громадах. Зокрема, криміналізація виборів, підкуп та використання «адмінресурсу» (державних зв'язків і коштів) громадські організації назвали трьома головними проблемами виборів в громадах.

- Невиконання існуючих зобов'язань. Є занепокоєння щодо невиконання соціальних зобов'язань новоутвореними органами місцевого самоврядування. Наприклад, новообрані місцеві посадовці можуть розставити нові пріоритети і тим самим не виконати деякі існуючі домовленості.

- Правові питання. Існують потенційні ризики щодо законності дій органів місцевого самоврядування. Вони можуть виникнути через слабку систему контролю за їхньою діяльністю з боку правоохоронних органів, а також корупційні ризики, спричинені бездіяльністю громадськості та слабкою

судовою системою України. Зокрема, деякі статuti громад містять обмеження та ускладнюють порядок реалізації права на участь у громадських ініціативах.

- **Управління та компетенція.** Існують також управлінські та компетенційні ризики під час першого етапу впровадження реформи децентралізації щодо адміністрування процесів соціально-економічного управління в громадах, а також брак хороших менеджерів. Потенційні управлінські ризики також можуть підірвати довіру громадськості до децентралізації.

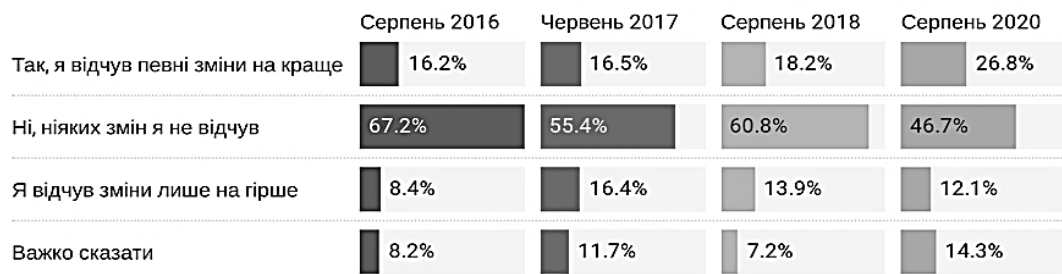
- **Нечіткий розподіл повноважень.** Рішення, прийняті в межах повноважень об'єднаних громад, та ступінь їх законності та легітимності також можуть становити потенційний ризик. Зокрема, органи місцевого самоврядування приймали деякі популістські політичні рішення, які виходили за рамки їх повноважень (наприклад, антинатовські заяви).

Зазначені вище ризики в процесі децентралізації можна було б зменшити шляхом збільшення підтримки об'єднаних громад. Це має передбачати розвиток законодавства про самоврядування, належну реалізацію правоохоронної, освітньої, медичної та земельної реформ (з урахуванням специфіки регіональної реформи, самоврядування та територіальної організації влади), а також підтримку громадськості, організації проектів, спрямованих на моніторинг влади, розвиток соціально-культурних ініціатив.

Ряд соціологічних досліджень показують ефективність реформи децентралізації та зміни, які відбулися у результаті даної реформи (рис. 3).

Громадам необхідно надати повноваження вирішувати більшість питань соціального розвитку та проживання громадян не лише в межах населених пунктів, а й за їх межами. На районному та обласному рівнях мають діяти обласні ради, які, на відміну від нинішніх районних та обласних рад, створюватимуть виконавчі комітети для вирішення спільних питань територіальних громад району та області. Реформа ліквідує районні та обласні адміністрації – органи виконавчої влади, які здійснюють владу від імені

держави. Їх повноваження розподілять між районною та обласною радами, а також між радами спроможних територіальних громад.

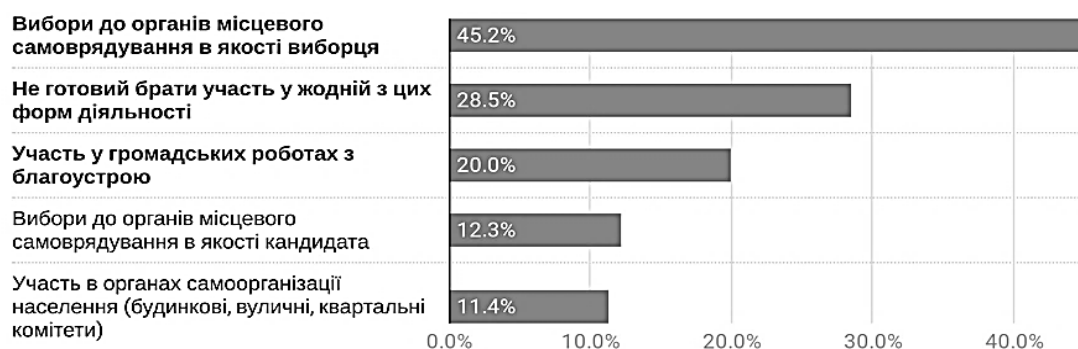
Дослідження проведено соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» з 14 по 19 серпня 2020 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2022 респондентів віком від 18 років методом інтерв'ю «обличчям до обличчя» за місцем проживання респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Фінансування дослідження здійснено в рамках проекту МАТРА Посольства Королівства Нідерландів. Для порівняння наведено результати опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології у серпні 2016 р., червні 2017 р. та серпні 2018 р.

Chart: Mykyta Simonov • Source: DIF • Created with Datawrapper

Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 14 по 19 серпня 2020 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2022 респондентів. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Chart: Mykyta Simonov • Source: DIF • Created with Datawrapper

Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 14 по 19 серпня 2020 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2022 респондентів. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Chart: Mykyta Simonov • Source: DIF • Created with Datawrapper

Рис. 2.2. Соціологічне дослідження ефективності адміністративно-територіальної реформи

Ситуація, коли ради не мають власної виконавчої влади і використовують її лише в рамках територіального державного управління, підпорядкованого Президенту держави, призводить, наприклад, до проблем в енергетиці. Економісти підраховали, що якби енергоспоживання на одиницю ВВП в Україні дорівнювало такому в Європейському Союзі або навіть перевищувало його на 50%, то Україна могла б обійтися без імпорту з Росії, оскільки власне виробництво могло б задовольнити потреби країни.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

3.1. Завершення адміністративно-територіальної реформи

Для реалізації реформ та забезпечення повного оновлення всіх сфер суспільного життя прийнято важливі стратегічні документи (Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з одного боку, інше, Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку, Позачергове послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України» та ін.), якими окреслено напрями подальшого руху системи державного управління в Україні [8].

Основоположний документ, який обґрунтовує мету реформи, чітко визначає проблеми, які необхідно подолати в процесі реалізації перетворень та шляхи їх вирішення це – Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Окрім Концепції, на початку реформи було прийнято низку ключових законодавчих та нормативно-правових актів, які стали основоположними у її реалізації в Україні. Зокрема, Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та Порядок формування спроможних територіальних громад [37-38].

З метою забезпечення послідовності, комплексності та чіткого обґрунтування орієнтирів цих змін на законодавчому рівні у 2015 році було прийнято План законодавчого забезпечення реформ в Україні який визначив низку законопроектів необхідних для подальшого проведення реформи. Водночас слід відмітити несвоєчасне та неповне виконання Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні щодо децентралізації та реформи

місцевого самоврядування. Значні проблеми виникли із розробкою перспективних планів формування уповноважених громад. Парламент зробив крок до розблокування розробки перспективних планів формування уповноважених громад у регіонах, усунувши від цього процесу обласні ради (Закон № 348-ІХ від 5 грудня 2019 року).

4 березня 2020 року Денис Шмигаль був призначений новим прем'єр-міністром України. Його уряд мав завершити організаційно-правове забезпечення реформи, щоб встигнути це зробити до наступних місцевих виборів 25 жовтня 2020 року. На сьогодні така робота в основному завершена.

З метою прискорення процесу затвердження адміністративно-територіальних одиниць базового та районного рівнів Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» від квіт. 16.02.2020 № 562-ІХ Уряду надано право затверджувати центри та території громад та вносити до Верховної Ради проекти актів про утворення районів.

У 2020 році було прийнято значну кількість нормативних документів для адміністративно-територіального реформування країни:

12 червня 2020 року розпорядженням Уряду 19 719-р затверджено території та адміністративні центри територіальних громад на території України.

15 липня 2020 року Постановою ВРУ «Про призначення місцевих виборів» № 795-ІХ призначено місцеві вибори до сільських, селищних, міських рад територіальних громад і відповідно сільських, селищних, міських голів.

17 липня 2020 року постановою Верховної Ради «Про утворення та ліквідацію районів» № 807-ІХ затверджено новий районний поділ території України, передбачений Концепцією реформи від 1 квітня 2014 року № 333-р.

Постановою Уряду від 5 серпня 2020 року № 695 затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2027 року.

14 серпня 2020 року Центральна виборча комісія ухвалила постанову «Про призначення перших виборів депутатів районних рад на 25 жовтня 2020 року» № 176.

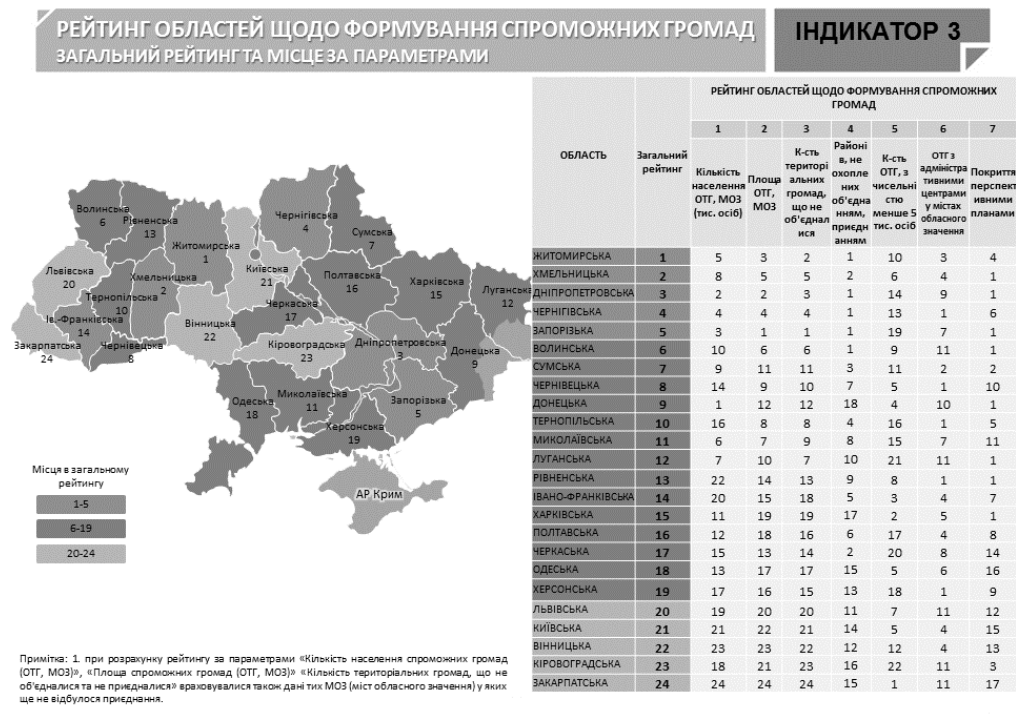

Рис. 3.1. Рейтинг областей щодо формування конкурентоспроможних громад

Станом на 1 вересня 2020 року можна констатувати, що перший етап реформи місцевого самоврядування та місцевої організації влади, а саме – створення спроможних громад та зміна районного поділу політично оформлено. За результатами першого етапу реформи місцевого самоврядування та місцевої організації влади вдалося сформувати конкурентоспроможні громади.

Рейтинг областей щодо формування конкурентоспроможних громад відображено на рисунку 4. Державна регіональна політика на наступний період отримала офіційний документ – Державну стратегію регіонального розвитку до 2027 року.

3.2. Апробація європейського досвіду проведення адміністративно-територіальної реформи

На сучасному етапі розвитку України як демократичної правової держави важливу роль відіграє реалізація реформи децентралізації влади, яка базується на становленні демократичного врядування, передачі повноважень територіальним органам, забезпеченні широкої участі громадян в управлінні справами держави та суспільства в цілому, а також створення абсолютно нової формації органів виконавчої влади, яка має забезпечити належний контроль за місцевим самоврядуванням, з метою забезпечення їх ефективного функціонування.

Сучасний етап реформування адміністративно-територіального устрою нашої держави передбачає значне розширення сфери впливу та компетенції в окремих сферах діяльності органів місцевого самоврядування. А саме, зараз актуальною стає необхідність формування цілісної системи нагляду та контролю за їх діяльністю. Тому наступним етапом реформи децентралізації влади є активізація державної політики у сфері створення відповідних органів виконавчої влади, які зможуть забезпечити рівень контролю, необхідний для ефективного здійснення місцевим самоврядуванням своїх функцій.

Необхідно законодавчо закріпити обов'язки органів виконавчої влади в системі державного управління, в тому числі шляхом внесення змін до Конституції. Відповідні наглядово-контрольні функції пропонується виконувати префектам, які діють на рівні округів і регіонів. Україна наразі використовує наявний досвід, який є у ряді європейських країн. При проведенні адміністративно-територіальної реформи використовувався досвід Польщі та Франції, реформа децентралізації у яких мала значні позитивні наслідки.

Порівнявши законодавчі норми, які закріплюють діяльність місцевих органів виконавчої влади Польщі та Франції, можна зробити висновок, що основні норми їх діяльності та відповідні повноваження на місцевому рівні місцевих органів виконавчої влади імплементовано і в Україні.

Досвід децентралізації системи державного управління та виконавчої влади у Франції є результатом еволюційних процесів у країні, а зміни в адміністративному управлінні Польщі в процесі здобуття незалежності мають велике значення для України, вони відображають необхідність реформування система органів управління на місцевому рівні. Проаналізувавши цей досвід, можна зробити висновок, що концепція української реформи децентралізації ґрунтується на європейських механізмах реформування, головною метою яких є конституційна реформа. Це ґрунтується на чіткому визначенні основних принципів діяльності виконавчої влади на основі чіткого розподілу та перерозподілу повноважень між рівнями влади, а також забезпечення контролю за їх належним виконанням, дотриманням закону та своєю діяльністю у межах цього законодавства з метою надання державних послуг на тому рівні, на якому вони є найбільш необхідними та доступними.

Вважаємо, що ключове значення реформування адміністративно-територіального устрою держави на шляху інтеграції до Європейського Союзу та необхідність вирішення виявлених проблем реформування на основі критичних досліджень та впровадження зарубіжного досвіду можна усвідомити за допомогою насамперед досвіду країн ЄС постсоціалістичного типу.

Зміна територіальної основи місцевого самоврядування в Україні сьогодні відбувається на етапі переходу від добровільного об'єднання територіальних громад до етапу їх формування за чітко визначеними критеріями та забезпечення можливостей для розвитку таких громад у майбутньому. З іншого боку, сьогодні формуються умови для забезпечення укрупнення районів та зміни системи взаємодії субрегіонального рівня.

Незважаючи на значні здобутки адміністративного реформування, воно потребує чітко сформованої нормативно-правової бази, прийняття важливих системних актів та зміни підходу до формування громади з урахуванням не лише рівня фінансової спроможності, а й можливості їх розвитку в довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

Реформа децентралізації передбачає конкретні дії для підвищення якості життя в громадах. Вона має чіткі рамки та концептуальне наповнення. Вона складається з реформи територіальної організації влади, реформи місцевого самоврядування, реформи регіональної політики. Серед її досягнень – удосконалення структури управління, зниження рівня політичної корупції завдяки прямим міжбюджетним відносинам між центральною владою та територіальними громадами, активніше залучення представників громади до розвитку бізнесу та місцевих ініціатив.

Адміністративно-територіальну реформу можна розглядати не лише як інструмент підвищення економічної та соціальної ефективності та покращення життя громади, а й як частину політики соціального та культурного розвитку України, включення проектів співпраці в рамках програм регіонального партнерства до урядової соціокультурної діяльності.

Успіх та ефективність адміністративно-територіальної реформи також залежить від загального прогресу податкової, земельної, правоохоронної та інших реформ, розвитку інфраструктури та боротьби з корупцією. Окрім фіскальної децентралізації та розвитку законодавства про самоврядування, децентралізація залежить від соціальних та правових реформ, які проводяться в Україні. Водночас процес децентралізації та об'єднання громад пов'язаний із численними ризиками та викликами. Це необхідно враховувати для успішного впровадження реформи.

Для продовження адміністративно-територіальної реформи передбачається прийняти ще ряду важливих законів: “Про засади адміністративно-територіального устрою України”, “Про службу в органах місцевого самоврядування” (нова редакція), оновлення законів про місцеве самоврядування, про місцеві державні адміністрації тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бліщук К. М. Управління розвитком території: економічні аспекти. Ефективність державного управління. 2018. 1. 217-224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2018_1_27
2. Гладій В. Реформування системи місцевого самоврядування: досвід Вишеградської групи. Грані. 2015. № 1(12). С. 57–63.
3. Гомоляко О. В. Інституціональний фактор формування національної моделі публічної політики України. Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 24 трав. 2019 р.) : у 5 т. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петрось. Київ : НАДУ, 2019. Т. 1. 172 с.
4. Грובה В. Система місцевого самоврядування в Польщі: перспективи використання досвіду в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 31. Том 1. С. 78–82.
5. Данилишин Б. М., Пилипів В. В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. Регіональна економіка. 2016. № 1. С. 5–11. URL: <http://nbuv.gov.ua>
6. Даудова Г., Бондар Г. Функціонування органів місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації. Теорія та практика державного управління. 2017. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-1/doc/3/01.pdf>
7. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року (Концепція). URL: <http://www.minagro.gov.ua>
8. Децентралізація URL:<https://decentralization.gov.ua>
9. Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2019. 192 с.

10. Заяць Т. А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. Демографія та соціальна економіка. 2017. 3. 48-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_3_6
11. Заяць Т.А., Краєвська Г.О. Економічна основа сільських поселень та перспективи її зміцнення Економіка України. 2016. 9 (650). 70–82
12. Івашина Л. Роль об'єднаних територіальних громад у розвитку сільського зеленого туризму Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. 3. 143-148. URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_3_22
13. Іртищева І. О., Хвесик Ю. М., Стегней М. І. Децентралізація системи управління в забезпеченні сталого розвитку сільських територій Економіка АПК. 2015. 4. 64-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_4_12
14. Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за 2016-2018 роки. URL: https://idss.org.ua/arhiv/Year_2018_Pov.pdf
15. Коркуна О.І., Коркуна І.І., Цільник О.Я. Нормативно-правове забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 2(136). С. 16–19.
16. Кочерга О.П. Формування нормативно-правових засад реформи децентралізації в Україні в період з 2014 по 2021 рік: загальний огляд. Молодий вчений. 2021 р. № 3 (91). С. 247–253.
17. Куценко Т. Ф., Сіренко Я. С. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. Макроекономічне оцінювання публічного сектору в антикризовому управлінні : матеріали наук. прикладних дослідж. освіт.-проф. програми „Публічне управління та адміністрування за 2017–2018 рр.” / редкол. : І. Й. Малий та ін. Київ : КНЕУ, 2019. С. 125–152.
18. Лендшел М. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи : монографія. Ужгород : Мистецька лінія, 2011. 688 с.

19. Мартиненко В. Нова парадигма публічного правління – об’єктивний імператив XXI століття (теоретико-методологічний аспект). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/1/01.pdf>
20. Матеріали сайту Forbes. URL: <https://forbes.ua/news/zelenskiy-pidpisav-zakon-yakiy-polegshitvidbudovu-pislya-viyni-21032022-4859> (дата звернення: 24.03.2022)
21. Місцеве самоврядування в Україні: євроінтеграційний шлях : колективна монографія / за заг. ред. Р. М. Плюща. Київ : РІДНА МОВА, 2016. 808 с.
22. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / редкол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін. Київ : НАДУ, 2014. 128 с.
23. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: колективна монографія / за заг. ред. Р. М. Плюща. Київ : РІДНА МОВА, 2016. 744 с.
24. Могілевський В. С. Роль децентралізації публічної влади в становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні. Вісник ЦВК. 2017. Вип. 1 (35). С. 60–65.
25. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади : інформація Міністерства розвитку громад та територій України станом на 09.04.2021. URL: <https://decentralization.gov.ua>
26. Набатова Ю., Ус Т. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. Ефективна економіка. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4100>
27. Нижник Н. Управлінська культура: теоретичне поняття чи управлінська поведінка. Політичний менеджмент. - № 5, 2005. - С.103-113.
28. Нижник О. Теоретичні аспекти впливу децентралізації на розвиток держави та територіальних громад. Вісник НАДУ при Президентові України. Сер. „Державне управління”. 2016. № 3. С. 56–62.

29. Петренко О. А. Особливості реалізації концепції децентралізації влади в Україні. Суми : Сумський державний університет, 2021. 43 с.

30. Писаренко Ж.А. Культурологічні засади державного управління: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Ж.А. Писаренко. – Х., 2011. – 20 с.

31. Плотнікова М. Становлення родових садіб як основа сільського розвитку в умовах децентралізації влади Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. 2017. 3(3). 103-118. URL: <http://nbuv.gov.ua>

32. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 № 79-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19>

33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів : Закон України від 14.03.2017 № 1923-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

34. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 26.11.2015 № 834-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

35. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 26.11.2015 № 835

36. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.

37. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.

38. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020>

39. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text>.

40. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

41. Про схвалення Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> 1

42. Прушківський В. Г., Колесников В. І. Теоретичні підходи до визначення сільських територій Проблеми економіки. 2014. 4. URL:https://www.problecon.com/pdf/2014/4_0/127_132.pdf

43. Публічне адміністрування в Україні: навч. посібник / В. Б. Дзюндзюк, Н. М. Мельтюхова, Н. В. Фоміцька та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. –305 с.

44. Пухтинський М. О., Боярський В. О. Конституційно-правові аспекти трансформації публічної влади та територіального самоврядування в Україні. Соціальний Калейдоскоп, 2020. №1(1). URL: <https://doi.org/10.47567/bomivit.1->

45. Орлатий М. К., Величко А. Є. Підходи до формування ресурсного потенціалу сільських територій Дніпропетровської області 2013. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik%20/2013-01\(9\)/13omktdo.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik%20/2013-01(9)/13omktdo.pdf)

46. Романюк С. А. Децентралізація: теорія та практика застосування : монографія. Київ, 2018. 216 с. 4. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

47. Сільське господарство України – 2019: статистичний збірник / за ред. О.М. Прокопенко. Київ, 2018. 245 с. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/dru>

k/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf

48. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика. Віче. 2015. № 12. С. 22–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_12_8

49. Ухач В., Сирко У. Законодавче забезпечення децентралізації місцевого самоврядування в Україні (теоретико-правовий аспект). Актуальні проблеми правознавства. 2018. Вип. 1 (13). С. 42-48.

50. Хомюк Н. Децентралізація як чинник диверсифікації розвитку сільських територій Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2019. 1. 85-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2019_1_13

51. Хомюк Н. Л., Скрипчук П. М. Механізм та концептуальні напрями соціо-екологоекономічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Економіка. 2018. 10. 38-44.

52. Хомюк Н. Напрями диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації Інноваційна економіка. 2019. 5-6. 113-118

53. Чиркін А. С. Організація місцевого самоврядування Чехії в світлі положень Європейської Хартії місцевого самоврядування. Право та інновації. 2015. № 3 (11). С. 154–161.

54. ЮНІСЕФ. Бідність та рівні можливості URL: <https://www.unicef.org>

55. Яшник С.В. Сутнісна характеристика управлінської культури фахівців аграрної галузі / С.В.Яшник // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». - Київ, 2012. - Вип. 175. - Ч. 2. - С. 265-274.

56. Savitska S., Zaika S., Svystun L., Koval L., Haibura Y. Investment providing sustainable development of rural areas in Ukraine. Independent Journal of Management & Production. 2020. 11(8). 571-586.

57. Ukrstat.org – публікація документів Державної Служби Статистики України https://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html